

Скеля, Календы, Хейто и ряде других. Отмечается, что «верующие делают сборы и отдают последнее», чтобы поддерживать мечети должным образом, поэтому 13 из них в тот момент находились в хорошем состоянии, мечеть в Хейто являлась лучшим зданием в деревне и только 2 сооружения пришли в плохое состояние. Почти во всех мечетях регулярно проводились пятничные и праздничные службы, ежедневные службы отправлялись гораздо реже. Антирелигиозная пропаганда велась через развернутую в каждом селе сеть школ, читален, красных уголков. Однако, судя по анкете, уровень проводимых мероприятий был низким и не приводил к желаемым результатам. Отмечалось, что лекции бывали очень редко, крестьяне относились к ним без энтузиазма, многие уходили с середины занятий. Поднимать вопрос о ликвидации мечетей почти повсюду местные органы власти считали невозможным, полагая, что это пагубно отразится на колхозной работе. Даже в Севастополе уровень посещаемости мечети, по сравнению с дореволюционным, снизился только на 50 %, и численность верующих оставалась значительной [7, л.81].

В целом, анализ деятельности мусульманских общин Севастопольского района в 1920–е годы показывает, что преодолеть религиозность крымскотатарского населения пропагандистскими методами органам советской власти удавалось слабо, поэтому в 1930–е годы усилилось административное давление на все религиозные организации, началось планомерное закрытие мечетей, также как и храмов других конфессий. В Севастопольском районе большинство мечетей было закрыто к 1938 г.

Источники и литература.

1. Белоглазов Р.Н. Осуществление декрета «Об отделении церкви от государства и школы от церкви» в Крыму (1921-1923 гг.) // Крымский архив. – 1999. – № 5. – С.122–133.
2. Белоглазов Р.Н. Идеологическое воздействие органов государственной власти на религиозные конфессии Крыма в 1920 – е годы. // Крымский архив. – 2000. – № 6. – С.258–264.
3. Катунин Ю.А. Политика государственных органов власти Крыма в отношении церкви в 1927–1928 гг. // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 7.– С.218–222.
4. Катунин Ю.А. Православие Крыма в 1917-1939 годах: проблема взаимоотношений с государством. – Симферополь, 2002. – 416 с.
5. ГАС. – Ф.Р-79. – Оп.1. – Д.207.
6. ГАС. – Ф.Р-79. – Оп.1. – Д.318.
7. ГАС. – Ф.Р-79. – Оп.1. – Д.673.
8. ГАС. – Ф.Р-79. – Оп.1. – Д.676.
9. ГАС. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Д.236.
10. ГАС. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Д.246.
11. ГАС. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Д.370.
12. ГАС. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Д.372.
13. ГАС. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Д.713.
14. ГАС. – Ф.Р-420. – Оп.1. – Д.908.

Велігодський В.М.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМУ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ (до 50-річчя входження Криму до складу України)

Серед сучасних вітчизняних досліджень у галузі історичної науки чільне місце посідає проблематика становлення та розвитку державницьких традицій українського народу. Увага науковців зосереджується практично на всіх хронологічних періодах, з якими пов'язуються події, що стосуються українського державотворення як в загально державному так і в регіональному аспектах. Зокрема це відноситься до історичного минулого Криму, що зумовлює необхідність засобами історичної науки шукати досвід в державотворенні минулих поколінь, який допоможе розв'язати складні політичні, економічні та соціальні сучасні проблеми автономії.

Кримська тематика значно активізувалася в зв'язку з підготовкою і відзначенням 50-ті річчя входженні Криму до складу України. Сьогодні в Криму і за межами по-різному оцінюють ті політичні і історичні умови, які слугували причиною прийняття в 1954 році рішення про включення Кримської області до складу Української РСР. Ця політична подія закономірно завершила тривалий історичний процес формування Української держави в межах її сучасних кордонів.

Про актуальність кримської проблематики входження Криму до складу України свідчить спеціальний Указ Президента України «Про святкування 50-ої річниці входження Криму до складу в Україні».

На адресу жителів півострова направлено вітання Голови Верховної Ради України В. М. Литвина, Президії Верховної Ради, Ради міністрів АРК, Постійного Представника Президента України в Криму.

19 лютого 2004 року в Національній Академії Наук України відбулася наукова конференція «Крим в реаліях сучасної України». Проведені і інші заходи. Зокрема хотілося б звернути увагу на підсумки засідання «круглого столу», організованого Республіканським комітетом автономії з інформації 17 лютого поточного року. Тема засідання: «50-річчя входження Криму до складу України і місце Автономної Республі-

ки Крим в сучасній державі Україна».

У обговоренні актуального питання взяли участь політики, викладачі кримських Вузів, представники політичних партій і громадських організацій, журналісти. На наш погляд заслуговують уваги два принципи висновки викладені в прийнятому меморандумі.

1. Публічна полеміка з приводу історичної справедливості або несправедливості акту передачі Кримської області до складу УРСР, який відбувся 50 років тому, сьогодні безгрунтовна з наукової точки зору і позбавлена сенсу з практичного.

2. Дане рішення базувалося на історичному минулому Криму, його інтеграції в українські адміністративно-територіальні утворення ще з кінця XVIII століття.

Тому необхідність виваженого, об'єктивного підходу до досліджень процесів суспільно-політичного розвитку Криму має важливе значення для розбудови української держави і сьогодні. У цьому зв'язку в межах наукових програм Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського здійснюється вивчення історії державотворення в Криму. Основними завданнями статті є: висвітлення сторінок історії, пов'язаних з перебуванням Криму у складі Російської імперії, а потім Радянської держави; визначення характеру політичної і економічної інтеграції Криму в українські адміністративно-територіальні утворення з кінця XVIII століття; узагальнення досвіду політичного досвіду Криму в правовому полі України в пострадянській період в межах Автономної Республіки Крим.

Характерною особливістю як вітчизняної, так і зарубіжної історіографії зазначеної вище проблеми є фрагментарність її висвітлення. У радянській історичній науці панувала концепція, що визначала зміст акту передачі Криму до складу України, як прояв дружби російського і українського народів, пов'язаний з 300-річчям Переяславської Ради. Оpubліковані статті Російських істориків і політологів, напередодні та під час відзначення 50-річчя передачі Кримської області до складу України, носять відверто негативні оцінки цієї події. Дана обставина зумовила звернення автора до зазначеної проблеми.

Згідно указу Катерини II від 8 квітня 1783 р. Крим був включений до складу Російської Імперії. Фактично з перших днів приєднання Криму він розглядався правлячими колами імперії як складова частина економічного і адміністративно-політичного комплексу, який почав формуватися на півдні сучасної України. Вже 2 лютого 1734 року відбулося офіційне рішення про підпорядкування Криму Катеринославському і Таврійському губернатору Г. Потьомкіну. Саме йому - генерал-губернатору Катеринославському і Таврійському – були дані повноваження не тільки розділити новостворену область на сім повітів (Сімферопольський, Левкопольський, Євпаторійський, Перекопський, Дніпровський, Мелітопольський і Фанагорійський), але і потурбуватися про «устрій нових укріплень на кордонах межах Катеринославської губернії», причому до її складу Катерина II однозначно включала і Крим. Про це ж свідчили плани Потьомкіна зробити центром нових територій Північного Причорномор'я і Криму не одне з кримських міст, а Катеринослав (нині Дніпропетровськ). Свідомством того, що Крим з самого початку його приєднання до Російської Імперії не виділявся з південноукраїнського економічного організму, є указ Катерини II про вільну торгівлю в чорноморських містах від 22 лютого 1784 року, в якому кримські міста Севастополь і Феодосія згадуються в одному контексті з Херсоном. На користь цього свідчить весь попередній досвід економічного розвитку півострова, який говорить про благотворний вплив постійних і стійких торгових зв'язків Криму з Україною. Указом імператора Олександра I від 8 жовтня 1802 року Новоросійська губернія була розділена на Миколаївську, Катеринославську і Таврійську, причому до складу останньої ввійшли Кримський півострів, Дніпровський, Мелітопольський і Фанагорійський повіти, що знов свідчило про нероздільність зв'язків Криму і південних областей сучасної України [1].

Українське населення зіграло велику роль в розвитку економіки Криму після його приєднання до Росії. Потім пройшло декілька хвиль татарської еміграції. В результаті скорочення традиційних татарських промислів в Криму саме українське населення, особливе козацтво, яке добре орієнтувалося в особливостях економіки півострова, заповнило спорожнілі економічні зони. Це особливо стосувалося виробництва і продажу солі, розвитку землеробства, садівництва і виноградарства.

До кінця XIX століття колонізація Криму українцями набрала достатньо широкі масштаби. Згідно перепису населення 1897 року в Криму налічувалося 63 тисячі українців. Насправді їх було значно більше, оскільки багато українців записували при перепису як росіян. На початку XX століття українці щільно заселили не тільки північну, степову частину Кримського півострова, але і міцно укорінилися цілими селами на околицях м. Сімферополя і навіть в передгір'ї [1].

Після Лютневої революції 1917 року Українська Центральна Рада спробувала залучити до будівництва української державності створені Тимчасовим урядом органи місцевого самоврядування Таврійської губернії, але дістала відмову, мотивовану тим, що «включення (до України) Таврійської губернії, дуже строкатої за національним складом, з меншістю українського населення, є небажаним». В цей же час представники кримськотатарських політичних сил, що об'єдналися в Тимчасовий кримсько-мусульманський виконавчий комітет, відвідали в липні 1917 року Центральну Раду, і звернулися з проханням підтримати їх прагнення до автономії Криму і виразили побажання територіального приєднання Криму до України. Широку підтримку включенню Криму до складу майбутньої Української держави подали матроси Чорноморського флоту, більшість яких за походженням була українцями. Проте після Жовтневого перевороту 1917 року Центральна Рада не зважилася пред'явити свої права на Крим. Долю регіонів, в яких виявлялися супереч-

ності, зокрема Криму, було вирішено уточнити в ході подальших дипломатичних переговорів. В Криму такий підхід Центральної Ради підтримали представники кримськотатарської політичної громадськості і білшовики. Разом з тим керівництво Таврійської губернії, призначене Тимчасовим урядом, було налаштовано антиукраїнські і негативно оцінило положення III Універсала Центральної Ради, назвавши його «несвоєчасним, недемократичним, небезпечним» [1].

У ході мирних переговорів в Бресті Центральна Рада відійшла від принципу III Універсалу - «Таврія без Криму». Вона висунула неодмінною умовою мирного договору з Радянською Росією вирішення питання про приналежність Криму Українській Народній Республіці. Крім того, 14 січня 1918 року Центральна Рада ухвалила закон про перехід Чорноморського флоту під юрисдикцію УНР.

На початку 1918 р. Рада народних представників була розгромлена силами прихильників більшовиків. В Криму 21 березня 1918 р. Таврійським ЦВК проголошується Радянська Соціалістична Республіка Таврида, але вона протрималася трохи більше місяця і 30 квітня 1918 р. була повалена кримськотатарськими силами. Незабаром після цього до Криму вступають німецькі і українські війська. На початку червня 1918 р. німецьке командування ухвалює рішення передати владу в Криму генералу С. Сулькевичу, який видав розпорядження, щоб місцеві органи влади «ні в які стосунки з Урядом України не вступали». 29 квітня 1918 р. в Україні до влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Він спробував вплинути через німців на ситуацію в Криму, користуючись тим, що губернський з'їзд землевласників і хліборобів Таврії 12 червня 1918 р. підтримав приєднання Криму до України. Але уряд генерала С. Сулькевича відмовився розглядати всякі варіанти такого приєднання. Для того, щоб примусити режим С. Сулькевича сісти за стіл переговорів з питання про приналежність Криму, уряд гетьмана П. Скоропадського розпочав економічну блокаду півострова. Кримським садівникам в період збору урожаю фруктів було відмовлено в постачанні пакувальних матеріалів, цукру для консервації, хліба для населення. Це привело до масової загибелі урожаю фруктів і овочів, розорення садівників, обвального зростання цін на всі продукти, і примусило уряд генерала С. Сулькевича сісти за стіл переговорів [1].

Українська сторона запропонувала договір з 19 пунктів, згідно якому Крим входив до складу України на правах автономного краю під єдиною верховною владою гетьмана П. Скоропадського, зберігаючи свій крайовий уряд, краєві народні збори, а також право на місцеве законодавство. Кримська сторона у відповідь запропонувала план федерального союзу Криму і України. Переговори затягувалися, а тим часом стала очевидною поразка Німеччини в Першій світовій війні. Користуючись цим, прихильники «єдиної і неподільної» з Кримської губернської управи звернулися до командувача Добровольчої армії генерала А. І. Денікіна з проханням негайно зайняти своїми військами Крим після відходу німецьких військ. При підтримці А. І. Денікіна і Антанти в середині листопада 1918 р. до влади приходив другий Крайовий уряд С. Крима, який висунув завдання відродження «великої, неподільної Росії».

У період правління барона П. М. Врангеля були зроблені спроби створити українські громадсько-політичні структури в Криму. За ініціативою «Гуртка українських старшин» і з відома П. М. Врангеля був скликаний в другій половині вересня 1920 року в Севастополі Український з'їзд, що обрав Національний блок (Тимчасовий український уряд). З'їзд схвалив ідею організації української армії під національним прапором з командуванням українських старшин під загальним керівництвом барона П. М. Врангеля для боротьби з більшовиками [1].

Після перемоги сил Радянської Росії на території України і Криму встало питання про політичний устрій Криму. В ході дискусії з цього питання висловлювалися різні точки зору. Але остаточний на той момент варіант державного устрою Криму був запропонований Пленумом ЦК РКП(б) 18 травня 1921 року: «визнати за необхідне виділити Кримський півострів в Кримську Автономну Республіку». 18 жовтня того ж року Голова ВЦВК М. І. Калінін і Голова Раднаркому В. І. Ленін підписали постанову «Про автономію Кримської Радянської Соціалістичної Республіки». Цей статус Кримська автономія зберегла до 30 червня 1945 року.

Після звільнення Криму від німецько-фашистських загарбників згідно з рішенням Державного комітету оборони була проведена депортація кримськотатарського народу, а також кримських греків, вірмен і болгар за огульним звинуваченням в пособництві гітлерівським окупантам. Ще раніше, в серпні 1941 року, піддалися депортації кримські німці. 30 червня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР Кримська АРСР була перетворена в Кримську область, а 25 червня 1946 р. Верховною Радою РРФСР був прийнятий відповідний закон [1].

Проте рішення проблем відновлення народного господарства Криму в умовах різкого скорочення кількості населення унаслідок репресій гітлерівців, угону працездатної молоді до Німеччини, депортацій сталінського режиму виявилось надзвичайно важкою задачею, яка стала непосильною для багатьох переселенців з російських областей, незнайомих з природними особливостями Криму, специфікою його сільськогосподарського виробництва. Залучення з 1950 року переселенців з України дещо поправило положення, але важкі побутові умови, багато в чому викликані нездатністю місцевих органів влади забезпечити прийом нових жителів, приводило до відтоку переселенців назад, в колишні місця проживання. Крім того, економіка Криму явно потребувала підтримки сусідок українських областей. Все це достатньо чітко усвідомив М. С. Хрущов під час своєї поїздки до Криму у вересні 1953 р. Першими його кроками в справі допомоги Криму були вказівки, адресовані керівництву УРСР допомогти Криму у відродженні народного господарства півострова. Про формальну передачу Кримської області Україні в 1953 р. ще не йшлося. Необхідно було переконати в правильності цієї ідеї колег по Політбюро, а це були в основному політики сталінської

епохи. Крім того, М. С. Хрущов прагнув при процедурі передачі Криму Україні строго дотримуватися діючого законодавства і витримувати більш менш демократичні процедури. Спочатку це питання розглядалося Радою Міністрів РРФСР, потім Верховною Радою РРФСР, яка ще раніше ознайомила з точкою зору з цього питання керівних органів Української РСР. І лише одержавши принципову згоду українського керівництва, Президія Верховної Ради РРФСР приймає відповідну резолюцію про передачу Кримської області до складу УРСР [1].

У свою чергу Верховна Рада Української РСР, розглянувши на своєму засіданні 13 лютого 1954 р. питання «Про пропозицію Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу Української РСР», висловила прохання до Президії Верховної Ради СРСР передати Кримську область з складу РРФСР до складу УРСР.

Факт ухвалення цих постанов Президією Верховних Рад двох республік створив між ними певні правові відносини, які визнаються міжнародним правом як джерело виникнення юридичних відносин.

19 лютого 1954 року на засіданні Президії Верховної Ради СРСР за участю представників зацікавлених сторін був затверджений Указ про передачу Кримської області з складу РРФСР до складу УРСР. Цей Указ відповідно до радянського законодавства того часу був затверджений Верховною Радою СРСР 26 квітня 1954 року. Спроби знайти в акті передачі Криму порушення норм міжнародного права є безперспективними, оскільки сучасне міжнародне право передбачає правомірність добровільної передачі суверенітету над певною територією від однієї держави, до іншої, - цесії. Єдина умова, яка ставиться перед державою, що одержала територію, - провести оптацію, тобто надати населенню переданої території можливість вибрати старе або нове громадянство. Але оскільки в статті 21 Конституції СРСР 1936 року було записано, що для громадян СРСР встановлюється єдине громадянство, то в даному випадку необхідність в оптації відпадала.

Включення Кримської області до складу Української РСР сприяло більш швидкому економічному розвитку півострова. Перший крок по наданню допомоги Криму був зроблений вже 7 квітня 1954 р., коли за дорученням Президії ЦК Компартії України спеціальна комісія у складі М. Підгорного, М. Гречухи, І. Сеніна і Д. Полянського підготувала проект постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи по подальшому розвитку сільського господарства Кримської області Української РСР». В результаті доробки і вдосконалення цього документу 26 липня 1954 р. була прийнята постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи по подальшому розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області Української РСР», що стало основою масштабної роботи керівництва України і її трудящих по піднесенню економіки Криму [1].

За перші 10 років перебування Криму у складі Української РСР випуск валової продукції промисловості області збільшилися в 3,4 рази. Капіталовкладення в народне господарство за цей час виросли майже в 3 рази. В сільському господарстві виробництво молока збільшилося більш ніж в 2 рази, винограду - в 14 разів, площі під садами розширилися в 3 рази, а під виноградниками - в 9 разів, валове виробництво м'яса склало 160% від показників 1953 року. Розширювся український переселенський рух до Криму. Керівництво України добилося від союзних органів влади зняття з республіки плану переселення українців в цілині Кокчетавській і Кустанайській райони Казахстану, і тепер всі переселенські потоки України були направлені до Криму.

Працьовитість і знання трудящих України стали серйозною підмогою піднесення кримської економіки. Якщо за 1950-1954 роки з України до Криму переїхали 24968 сімей, то за 1955- 1957 роки - вже 39878. Україна провела величезну роботу по розвитку кримської економіки, і за перші 40 років перебування у складі України народногосподарський комплекс Криму став настільки тісно пов'язаний з нею, що будь-який розсудливий політик розумів, що ставити питання про перепорядкування півострова значить - свідомо рвати вже налагоджені економічні зв'язки, приректи Крим на стрибок назад, скоїти акт політичного автаризму.

Традиції політичного розвитку Криму в рамках правового поля України були продовжені в пострадянський період в рамках Автономної Республіки Крим.

У 1991 р. у Криму на основі всекримського референдуму була відновлена адміністративно-територіальна автономія. Крим сьогодні – це одиниця державного об'єднання і державного значення. В цьому плані він має історію власного становлення, етапи свого розвитку. На кожному з цих етапів формувалася окрема правова модель Автономної Республіки Крим, яка у травні 1992 р. тимчасово вийшла з правової системи України.

Як уже зазначалося, ідея про зміну державно-правового статусу Кримської області в автономну республіку була реалізована шляхом референдуму 20 січня 1991 р. Але вона не була підтримана кримськими татарами, які не прийняли участь в референдуму.

Відтворення автономії поставило на порядок денний вирішення низки взаємопов'язаних завдань:

1. Це формування правового статусу автономної республіки у складі унітарної держави та органів влади, визначення їх функцій.
2. Розмежування повноважень між державними органами України і Криму.
3. Створення нормативно-правових актів, які б визначили місце автономії у складі України та питання власності.
4. Це вирішення проблем повернення і облаштування депортованого населення і перш за все кримсь-

ко-татарського населення.

На жаль ці проблеми вирішувались дуже повільно, суперечливо та і на сьогоднішній день більшість із них не розв'язана повністю.

У лютому 1992 р. уперше був визначений Законом України “Про відновлення Кримської АРСР” правовий статус Криму як автономної республіки у складі України, згідно з яким Кримській області було надано статус автономної республіки, а Кримська обласна Рада народних депутатів набула статусу Верховної Ради. [2, ст. 84.] Подальше збереження і розбудова автономного устрою Криму багато в чому залежало саме від ефективності пошуку шляхів розв'язання складних політичних проблем.

Кримське керівництво, використовуючи недоліки тодішнього законодавства, слабкість органів державної влади України, формувало свої правові моделі устрою автономії. Основними нормативно-правовими актами в цьому процесі були Декларація “Про державну самостійність Республіки Крим” та Конституція Республіки Крим від 6 травня 1992 р. [3, ст. 243]. Ці документи порушували чинне законодавство України і не вирішували основних питань взаємовідносин державного центру і автономії. Певною мірою ці норми регулював Закон України “Про розмежування повноважень між державними органами України і Криму”, але він був нереалізований. [4]

Радикальна зміна соціально-політичної ситуації в Криму відбулася у зв'язку з прийняттям Верховною Радою Криму в жовтні 1993 р. законів “Про Президента Республіки Крим”, “Про вибори Президента Республіки Крим”, які не тільки не відповідали існуючій політичній системі автономії, а й суперечили власній Конституції від 6 травня 1992 р. [5, ст. 221, 222.] Спроба повернути автономію до правової системи держави, яка була розпочата виконанням Постанови Верховної Ради України “Про статус Автономної Республіки Крим згідно з Конституцією і законодавством України” була зірвана проросійськими силами на півострові в першій половині 1994 р. [6, ст. 419.]

У результаті виборів в січні 1995 р. Президентом Республіки Крим був обраний Ю. Мешков – представник проросійських радикальних політичних сил, а його союзники – виборчий блок “Росія” – отримали понад 70 відсотків депутатських мандатів на виборах до Верховної Ради Криму в лютому цього ж року. [7] Кримські політичні сили виявилися неготовими до самостійного регулювання політичних процесів в автономії без зовнішнього втручання; законодавство не стало визначальним інструментом регулювання політичного життя на півострові, а в умовах численних суперечностей між положеннями кримської Конституції та законами про Верховну Раду і Президентом Республіки Крим політична система автономії стала недієздатною.

У соціально-політичній ситуації 1994 р. – першої половини 1995 р., яка була на наш погляд переломною, чітко простежуються три основні етапи політичного розвитку Криму.

1-й період – це загострення відносин Президента Республіки Крим та Верховної Ради з державними органами України. Цей період охоплює січень – травень 1994 р.; 2-й період – конфлікт, який виник між виконавчою і законодавчою владою Республіки Крим, і тривав з червня до початку вересня 1994 р.; 3-й період – це протистояння між Президентом та Верховною Радою Республіки Крим, що призвело до краху політичного режиму Ю. Мешкова і виборчого блоку “Росія” (вересень 1994 р. – березень 1995 р.). Наприкінці 1994 р. в Криму склалася соціально-політична ситуація, що не тільки вивела автономію за межі правової системи України, а й спричинила відкрите ворогування тепер між колишніми союзниками Президентом Ю. Мешковим і Верховною Радою та конфлікти в самій Верховній Раді, тобто повного безвладдя на півострові.

Тому державний центр тимчасово взяв на себе функції управління в Криму. Була прийнята низка нормативно-правових актів, зокрема Закон України від 17 березня 1995 р. “Про відміну Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим” була скасована Конституція Республіки Крим від 6 травня 1992 р. з подальшими змінами і доповненнями, а також закони Республіки Крим “Про вибори Президента Республіки Крим”, “Про Президента Республіки Крим” та деякі інші. [8, ст. 67]

Важливим було те, що тепер Конституція республіки підлягала обов'язковому затвердженню Верховною Радою України. Закон зазначав, що повноваження Верховної Ради Криму можуть бути достроково припинені у разі їх суперечності діючій Конституції та законам України. Визначався новий перелік повноважень Криму були припинені законодавчі функції Верховної Ради автономії.

У другій половині 1995 р. була підписана низка указів Президента України, які визначали статус органів виконавчої влади АРК, регулювали правові відносини між центром і автономією, відкривали можливість продовження конституційного процесу, який на жаль використовувався як чинником дестабілізації політичної ситуації на півострові.

Було прийнято декілька варіантів Конституції автономії. Варіанти Конституцій АРК від 1 листопада 1995 р. та від 4 квітня 1996 р. знову проголосили Верховну Раду Криму вищим органом законодавчої влади в Республіці Крим, порядок обрання Верховної Ради Криму, депутатську недоторканність тощо. Як свідчить досвід зарубіжних країн, за умов функціонування унітарної держави організація державної влади здійснюється за принципом субординації, а не координації, тобто, це суперечило і міжнародній практиці взаємовідносини центру і автономії.

Важливим етапом нормалізації суспільно-політичного життя в Криму стало ухвалення Конституції України. Але X розділ Конституції України по-різному використовувався з боку як державних органів України так і Криму. На перший план знову вийшли політичні міркування, причому саме з боку самої Верховної ради АРК.

Нове загострення політичної ситуації в Криму було пов'язане із підготовкою до виборів депутатів Верховної Ради Автономії в 1998 р. Порядок формування Верховної Ради АРК був визначений Конституцією України і законами України. Але Верховна Рада АРК прийняла в кінці 1997 р. неправомочне рішення “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим”.

Протистояння з приводу майбутніх виборів депутатів Верховної Ради АРК затягнулося до початку березня 1998 р., коли Верховна Рада України ухвалила відповідні зміни до закону, скорегувавши всі терміни, необхідні для проведення виборів саме 29 березня 1998 р., які відбулися в зазначений термін. Попри недоліки в Законі України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим” вибори відбулися в усіх 100 одномандатних виборчих округах.

Аналіз виборів до Верховної Ради АРК у 1998 р. свідчить про те, що за основну частину депутатського корпусу проголосувало від 40 до 25 відсотків виборців. Це свідчить не тільки про недоліки виборчої системи, а й про відносно низький рівень довіри виборців до обраних депутатів. Лише 18 відсотків депутатів автономії на виборах отримали 40 і більше відсотків голосів у своєму виборчому окрузі. [9, с. 133] Ця негативна тенденція збереглася і на виборах у 2002 р.

Сучасний статус Автономної Республіки Крим визначений, насамперед, Конституцією України, згідно з якою вона є невід'ємною складовою частиною України. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р. відповідно до норм міжнародного права, світової практики розв'язує проблему взаємовідносин між суверенною державною і автономною республікою. Вона містить модель існування і функціонування адміністративно-територіальної автономії у складі унітарної держави.

Важливою особливістю соціально-політичного розвитку Автономної Республіки Крим є те, що, окрім наданих повноважень, вона має свої органи державної влади й місцевого самоврядування. Зокрема, Верховна Рада Автономної Республіки Крим є представницьким органом. Органом виконавчої влади на півострові є Рада міністрів, яка формується і є відповідальною перед Верховною Радою автономії. Важливу роль в соціально-політичному житті автономії відіграє Представництво Президента України в Криму, статус і діяльність якого регулюються законодавством України та положенням “Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим”. [10, с. 79]

Таким чином підсумовуючи, зазначимо, що незважаючи на існуючі проблеми, Кримська автономія у складі незалежної України пройшла складний шлях становлення, від відтвореної у лютому 1991 р. Кримської АРСР до Автономної Республіки Крим, яка у жовтні 1998 р. ухвалила свою Конституцію. Тобто автономія відбулася.

Безумовно, що сьогодні вона повинна розвиватися і удосконалюватися. Перш за все необхідно розширювати компетенцію автономії і економічній і соціальній сферах. Потребують урегулювання на законодавчому рівні проблеми правового режиму власності автономії (особливо це стосується Південного берегу Криму), бюджетних відносин між державним центром і автономією.

Неповністю вирішенні і складні проблеми облаштування депортованого населення і перш за все кримськотатарського. На наш погляд необхідно законодавчо визначити місце в політичній системі автономії меншлісу і курултаю – органів національного самоврядування кримськотатарського населення. Вони діють, це реалії і мають досить великий авторитет серед кримських татар. За цих умов закон і порядок стануть основними регуляторами стабільності і безконфліктного розвитку на півострові.

Джерела і література:

1. Велигодський В.М. Крим: сторінки історії // Кримські історичні відомості. – 2004. – 19 лютого.
2. Закон України “Про відновлення Кримської АРСР” від 12 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 9.
3. “Акт про державну самостійність Республіки Крим” // Ведомости Верховного Совета Крыма. – 1991-1992. – № 5.
4. Закон України “Про розмежування повноважень між державними органами України і Криму” // Голос України. – 1992. – 3 жовтня.
5. Закони Республіки Крим. “Про Президента Республіки Крим” та “Про вибори Президента Республіки Крим”. // Ведомости Верховного Совета Крыма. – 1993. – № 5.
6. Закон України від 29 квітня 1992 р. “Про статус Автономної Республіки Крим”. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30.
7. Крымская газета. – 1994. – 28 лютого.
8. Закон України від 17 березня 1995 р. “Про відміну Конституції і деяких законів АРК”. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 11.
9. Смирнова С.В. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим в Україні: історія становлення (1991-2000 рр.) Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Харків. – 2002.
10. Закон України “Про Представництво Президента України в Республіці Крим” від 17 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 9. Положення “Про Представництво Президента України в АРК” від 31 січня 1996 р. – Велигодський В.М. Інститут Представництва Президента України в Криму: історія становлення. Схід // Аналітично інформаційний журнал. – 2003. – № 6.